

IN MEMORIAM

István György Tóth (1956. – 2005.)

Vraćajući se s Dvadesetoga međunarodnog kongresa povjesničara iz Sydneya u svoju rodnu Budimpeštu, od srčanog je udara 14. srpnja 2005. u avionu preminuo István György Tóth. Smrt toga mađarskog znanstvenika uvelike je gubitak i za hrvatsku historiografiju, jer su njegove radnje visoke znanstvene kvalitete znatno pridonosile poznavanju hrvatsko-mađarskih odnosa, a osobito hrvatske kulture u ranomodernoj Ugarskoj. Iako njegovo djelo u hrvatskim okvirima nije potpuno nepoznato (sudjelovao je na brojnim zajedničkim skupovima i održavao dobre veze, osobito s mladom generacijom hrvatskih povjesničara), ipak je potrebno, povodom njegove smrti, pokušati barem djelomice upoznati širu hrvatsku znanstvenu javnost s njegovim životopisom i znanstvenim opusom, s posebnim naglaskom na doprinos poznavanju hrvatske povijesti.

Prof. dr. István György Tóth rođen je 23. kolovoza 1956. u Budimpešti. Nakon studija obranio je god. 1981. magistarske radnje na Filozofskom fakultetu Eötvös Lóránd (dalje: ELTE) u Budimpešti te na Sveučilištu Nancy u Francuskoj. Stupanj sveučilišnog doktora znanosti postigao je već 1983., nakon čega su uslijedila dva prestižna priznanja dodjeljivana mladim znanstvenicima (Nagrada Károlyi za mlade povjesničare, 1983. i Priznanje Mađarske akademije mladim znanstvenicima, 1986.). Stupanj kandidata povijesne znanosti (*candidatus scientiae historiae*) postigao je 1991., a god. 2004. stupanj akademskog doktora znanosti (*doctor academiae*), što je i krajnji doseg znanstvene izobrazbe u Republici Mađarskoj. Sve su teme magistarskih radnja i disertacija koje je pripremao i obranio bile vezane za kulturnu, društvenu i crkvenu povijest Europe ranoga modernog vijeka, osobito onu na prostorima doticaja kršćanstva (katoličkog, pravoslavnog i protestantskog) s islamom, dakle, na granicama ostataka Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva.

Premda je bio stalno uposlen na Odsjeku za povijest ranoga modernog vijeka Instituta za povijesne znanosti Mađarske akademije znanosti (kojemu je od 1999. bio i pročelnikom i gdje je dosegao zvanje znanstvenog savjetnika), od samih je početaka svoje znanstvene karijere rado prihvaćao izazove honorarnih predavanja na mađarskim, ali i stranim sveučilištima, pa je tako u Budimpešti na sveučilištu ELTE predavao kulturnu povijest (1983.-1986.), na Sveučilištu Albert Ludwig u Freiburgu u dva je navrata po šest mjeseci držao predavanja kao gostujući nastavnik (1988. i 1993.), na École des Hautes Études en Sciences Sociales u Parizu je također kao gostujući profesor držao predavanja na seminarima Jacquesa Revela (1991.), na Sveučilištu u Miskolcu je podučavao ranonovovjekovnu kulturnu povijest (1992.-1997.), potom nanovo kao gostujući profesor na École Normale Supérieure (1999.) i na Maison des Sciences de l'Homme (2000. i 2001.) u Parizu i, na kraju, kao vanjski profesor na Columbia University u New Yorku (2003.). No, najdraže mu je mjesto sveučilišnog nastavnika bilo mjesto izvanrednog (od 1991.) i potom redovitog profesora (od 2002.)

društvene i kulturne povijesti na Odsjeku za povijest Srednjoeuropskog sveučilišta (CEU), gdje je bio i mentorom ili članom povjerenstava mnogim magistarskim i doktorskim kandidatima pridošlim iz raznih zemalja Europe. Među njima su i postdiplomandi iz Hrvatske, koji bi odabrali temu iz ranonovovjekovne povijesti, vrlo rado prihvaćali njegovo mentorstvo ili bi s olakšanjem prihvaćali obavijest da im je imenovan članom ispitnog povjerenstva upravo stoga što su znali da će im radnje biti pomno pročitane, znanstveno valorizirane i argumentirano prokomentirane.¹ Niz je pak hrvatskih postdiplomanada kojima su na Odsjeku za povijest CEU-a teme magistarskih radnja bile iz povijesti 19., pa čak i iz 20. st., slušao njegova predavanja i seminare, jer su time dobivali širi uvid u kulturnu, socijalnu i povijest religija na prostoru ranonovovjekovne Srednje Europe, a time i u ulogu i mjesto onodobnih hrvatskih znanstvenika, umjetnika i vjerskih djelatnika na tom prostoru.²

Zahvaljujući izvrsnom poznavanju jezika (engleskog, francuskog, njemačkog, talijanskog i ruskog), te svojoj znanstvenoj akribiji i organizatorskim sposobnostima, imenovan je u mnoga mađarska i međunarodna tijela koja su usklađivala rad nacionalnih historiografija; tako je bio, primjerice, tajnikom Mađarske udruge za izučavanje 18-stoljetne povijesti (od 1987.), članom Izvršnog vijeća (1991.-1999.) i tajnikom Vijeća (1995.) Međunarodne udruge za 18-stoljetne studije, članom Upravnog odbora Centra za Istočnu Europu Sveučilišta Sorbonne u Parizu (od 1992.), tajnikom Talijansko-mađarskog povijesnog povjerenstva za međusobnu suradnju (od 1993.),

¹ Mentorom je ili članom povjerenstva ili pak korisnim savjetima prilikom izradbe magistarskih radnja sudjelovao u obranama radnja Sande Stepinac (*Croatian and Transylvanian pragmatic sanctions: a comparative-historical study*, 1996.), Zorana Velagića (*Religions and nationalities in Danubian region seen by Croatian Jesuit missionaries: seventeenth and eighteenth centuries*, 1996.), Nataše Štefanec (*The ascend of the Zrinski family and their role in the spread of protestantism in the second half of the 16th century*, 1997.), Dubravke Mlinarić (*The 17th century cartographic representation of the territories of the Kingdom/s/ of Dalmatia, Croatia and Slavonia in Central European and Mediterranean context*, 1997.), Ivone Savić (*The mental profile of an enlightened canon as revealed through his autobiographical discourse: Baltazar Adam Krčelić /1715-1778/*, 1999.), Meri Kunčić (*The influence of Ottoman danger and epidemics of plague on the iconography of votive images: the case of Split and Trogir in the fifteenth and sixteenth centuries*, 2000.), Helene Strugar (*Superstition and popular religion in Zagreb and its surrounding areas in the 17th and 18th century*, 2002.) i Domagoja Madunića (*Vinko Pribojević and the glory of the Slavs*, 2003.). Na istovjetan je način pomagao i prilikom izradbe doktorskih disertacija Zoranu Velagiću (*The authors of popular religious books in northern Croatia /17th and 18th centuries/*, 2003.), Teodori Shek Brnardić (*The enlightened officer at work: the educational projects of the Bohemian Count Franz Joseph Kinsky /1739-1805/*, 2004.), Nataše Štefanec (*Diet in Bruck an der Mur /1578/ and the Estates on the Croatian, Slavonian and Kanisian Military Border*, 2004.) i na Odsjeku za srednjovjekovne studije Zoranu Ladiću (*Urban last wills from late medieval Dalmatia with special attention to the legacies pro remedio animae*, 2002.) i Ivanu Jurkoviću (*The fate of the Croatian noble families in the face of Ottoman advance*, 2004.).

² Tijekom čitave je akademske godine na magistarskom studiju predavao o društvenoj povijesti na prostorima Habsburškog Carstva (*Social History of the Habsburg Empire*), u zimskom je trimestru držao predavanja iz svakidašnjeg života ranomoderne Europe (*Everyday Life in Early Modern Europe*), a za potrebe radionica magistarskog studija radio je sa studentima na ranonovovjekovnim izvorima (*Essay and Sources: Early Modern Period*), te u radionicama doktorskog studija na izvorima za društvenu povijest (*Sources of Social History*).

članom (1993.-1997.) i predsjednikom (1998.-2001.) Povijesnog odbora Mađarskog fonda za znanstvena istraživanja, članom Mađarskoga nacionalnog povjerenstva za povijesne znanosti (1993.-1996.), članom Glavnog odbora Kulturno-povijesnog programa Europske znanstvene fondacije i s Heinzom Schillingom suvoditeljem Programa o religiji i društvu (od 1994.), članom Klebelsbergova odbora za dodjelu stipendija (1999.-2003.), te niza drugih sličnih međunarodnih koordinacijskih tijela.

Prije osvrta na znanstveni opus Istvána Györgya Tótha, valja naglasiti i njegovu ulogu u uređivačkoj djelatnosti prestižnih povijesnih mađarskih časopisa. Bio je, naime, jednim od urednika povijesnog magazina *Rubicon* (1991.-1999.) i revije *Történelmi Szemle* (također od 1991.), kojoj je postao i glavnim urednikom (od 2000.), a uredništva se prihvatio i u vrlo popularnom mjesečniku *Historia* (od 1999.). Osobito je ponosan bio na mjesto člana Uredničkog odbora godišnjaka *Scrinia Slavonica* (od 2003.), koje je s oduševljenjem prihvatio na poziv Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest u Slavonskom Brodu. Uz jedan izvorni znanstveni rad objavljen u časopisu *Gazophylacium*,³ jedini su njegovi prinosi hrvatskoj historiografiji, koji se mogu pronaći na OPAC katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, upravo dva znanstvena članka objavljena u godišnjaku *Scrinia Slavonica*.⁴ No, ti članci niti izbliza ne "pokrivaju" njegov doprinos poznavanju hrvatske ranonovovjekovne povijesti. On se, naime, već u vrlo ranom razdoblju svojih istraživanja, baveći se društvenim odnosima na ranonovovjekovnim zapadnougarskim vlastelinstvima, susreo s velikim brojem ondašnjih hrvatskih doseljenika, kojima su vlasnici tih vlastelinstva nudili sklonište pred osmanskom opasnošću te im pružali mogućnost izgradnje nove egzistencije.⁵ Uskoro su se njegova istraživanja

³ Dubrovački misionari u katoličkim misijama u turskoj Mađarskoj: (1571-1623), *Gazophylacium* 4, br. 1/2 (1999.), str. 100-108. Taj je članak potom objavljen na mađarskom i talijanskom jeziku s detaljnijim opisima i zamjetno više podataka o misionarima s prostora Dubrovačke Republike. Usp. Raguzai misszionáriusok levelei Rómába a magyarországi hódoltsággról, *Ráday Gyűjtemény Évkönyve* IX, Budimpešta 1999., str. 277-334; Missionari di Ragusa e l'inizio delle missioni cattoliche nell'Ungheria turca, *Atti e Memorie della Società Dalmata di Storia Patria* (2000.), str. 73-130.

⁴ Oba je rada s engleskog prevela na hrvatski jezik dr. sc. Marina Miladinov: Franjevci Bosne Srebrene kao misionari u turskoj Ugarskoj (1584.-1716.), *Scrinia Slavonica* 2 (2002.), str. 178-201; Na putu kroz Slavoniju pod krinkom (1626.). Putovanje dalmatinskog humanista Atanazija Jurjevića (Georgiceo) – novi rukopis i nova interpretacija, *Scrinia Slavonica* 3 (2003.), str. 95-120. Kao što je članak o dubrovačkim misionarima doživio više izdanja, tako su i ovi članci objavljivani u više varijanti. Usp. Bosnyák ferencesek a hódoltsági misszióban, *Századok* 4, (2000.) str. 747-799; Athanasio Georgiceo álruhás császári ügynök útleírása a magyarországi török hódoltsággról 1626-ból. *Századok* 4 (1998.), str. 837-858; A Spy's Report about Turkish-Occupied Hungary and Bosnia in 1626, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 51, vol. 1-2 (1998.), str. 185-218; Mercante e spia: il viaggio di Athanasio Georgiceo in Ungheria turca, u: Giovanna Motta (ur.), *Mercante e viaggiatori per le vie del mondo*, Rim 2000, str. 15-185.

⁵ Riječ je o vlastelinstvu Kőrmend u vlasništvu obitelji Erdődy i o hrvatskim raseljenim osobama, kojima je ban Petar Erdődy osigurao smještaj; usp. A kőrmendi uradalom társadalma a XVII. században [Društvo kőrmendskog vlastelinstva u 17. stoljeću], *Agrártörténeti szemle* 25 (1983.), str. 327-391.

usredotočila na problem pismenosti i, s jedne strane uloge protestantskog nauka među starosjedilačkim stanovništvom, te s druge strane uloge doseljenih (ne)plemenitih Hrvata i njihova katoličkog svećenstva u širenju kulture pisane riječi na prostorima Gradišća.⁶ Radeći na tim temama izvorno mu je gradivo nudilo posve nove spoznaje i otvaralo nova polja znanstvenog interesa te je ubrzo stručnoj javnosti prezentirao studije o svakidašnjici života katoličkih misionara na teritorijima koji su bili pod vlašću muslimanskih (osmanskih) i protestantskih (sedmogradskih) upravitelja ili, kako je naslovom jedne od svojih knjiga pojasnio, na ugarskom teritoriju "triju država".⁷ Nizom je članaka upozorio tu istu javnost na nezaobilaznu ulogu misionara hrvatskog podrijetla u povijesti međuvjerskih i društvenih odnosa tadašnje raskomadane Ugarske, njihove često nepremostive poteškoće u odnosima s osmanskim i sedmogradskim vlastima, svakidašnjim suočavanjima s opasnošću prisilne vjerske konverzije te iskustvima vlastitog otkupa iz uzništva u koja su zapadali kada bi se otkrila njihova tajna prepiska sa Svetom stolicom.⁸ Nažalost, za života nije dočekaio objavljivanje

⁶ Usp. Schichten der Gesellschaft – Schichten der Kultur: Analphabetentum und Bücherkultur im Südburgenland im 16-17. Jh., u: Rudolf Kropf (ur.), *Türkenkriege und Kleinlandschaft*, Eisenstadt 1986., str. 195-216; Znanje branja in pisanja v Železni županiji (1600-1800), *Zgodovinski časopis* 42, št. 3 (1988.), str. 399-411; Iskola és reformáció Körmenden a 16-18. században [Škola i Reformacija u Körmendu od 16. do 18. st.], *Ráday Gyűjtemény Évkönyve* VI Budimpešta 1989., str. 10-21. i *Ráday Gyűjtemény Évkönyve* VII, Budimpešta 1994., str. 46-64; Schulen und Schulmeister in der Körmender Gegend, *Savaria (Vás megyei Múzeumok Évkönyve)*, Szombathely 1989., str. 187-203.

⁷ *Három ország – egy haza* [Tri države – jedna domovina], Budimpešta 1992.

⁸ Članci o navedenim temama kronološki navedeni: Benlich Máté belgrádi püspök jelentése a török hódoltság katolkikusairól, 1651-1658. [Izvešće Mate Benlića, biskupa beogradskog, o katolicima u osmanskoj Ugarskoj, 1651.-1658.] *Levélrtári Közlemények* 60, no. 1 (1989.) str. 83-142; Raguzai Ulászló, más néven Szulejmán janicsár laikus ferences barát levele Budáról [Budimsko pismo brata franjevca laika Vladislava Dubrovčanina zvanog i Sulejman Janjičar], *Ráday Gyűjtemény Évkönyve* VII, Budimpešta 1994., str. 191-193; A mohácsi plébános, a budai pasa és a kálvinista konstaninápolyi pátriárka. Don Simone Matkovics levelei a Hitterjesztés Szent Kongregációjához (1622-1635) [Mohački župnik, budimski paša i konstantinopolski kalvinistički patrijarh. Pisma don Šimuna Matkovića Svetoj kongregaciji (1622.-1635)], *Ráday Gyűjtemény Évkönyve* VIII, Budimpešta 1997., str. 185-252; Raguzai Bonifác, a hódoltság első pápai vizitátora (1581-1582) [Bonifacije Dubrovčanin, prvi papin vizitator u osmanskoj Ugarskoj], *Történelmi szemle* 3-4 (1997.), str. 447-472; Az első székellyöldi katolikus népszámlálás (szalínai István bosnyák ferences jelentése 1638-ból) [Prvi székellyöldski katolički census (franjevačko izvešće Stjepana Bošnjaka za 1638. god. o porezu na sol)], *Történelmi szemle* 40, no. 1-2 (1998.), str. 61-85; Die Beziehungen der katholischen Kirche zum Staat in Türkisch-Ungarn im 17. Jh., u: Joachim Bahlcke – Arno Strohmeier (ur.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen der religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*, Stuttgart 1999., str. 211-217; Egy bosnyák misszióspüspök térítőútjai a hódoltságban [Tajna putovanja jednog bosanskog misionara-biskupa u osmanskoj Ugarskoj], *Levélrtári Közlemények* (1999.), str. 107-142; "In diesem verworrenen Babylon" – Missionare in Ungarn im 17. Jahrhundert, u: Gustav Reingrabner – Gerald Schlag (ur.), *Reformation und Gegenreformation im Pannonischen Raum Referate der 13. Schlaininger Gespräche 1993 "Reformation und katholische Reaktion im österreichisch-ungarischen Grenzraum" und der 14. Schlaininger Gespräche 1994 "Gegenreformation und katholische Restauration", Eisenstadt, 1999.*, str. 257-266; Raguzai Lajos, a hódoltság utolsó misszionáriusa [Ludovik Dubrovčanin, posljednji misionar u osmanskoj Ugarskoj], *Egyháztörténet* (2000.), str. 10-48; The Missionary and the Devil: Ways of Conversion in Catholic Missions in Hungary, u:

dvaju zbornika s održanih znanstvenih skupova čijim je urednicima predao rukopise slične tematike.⁹

Nakon razdoblja znanstvene usredotočenosti na razrješavanje problema društvene povijesti ugarskoga ranomodernog razdoblja, za koje je u svojim monografijama ili kao suradnik i redaktor djela drugih priređivača predložio i uspješno obranio mnoge hipoteze kojima je nadopunio ili ispravio uvriježena gledišta mađarske, ali i europske historiografije,¹⁰ krenuo je i na izdavanje izvora kao priređivač arhivskoga gradiva.¹¹ Iz svakog retka tih djela izvire njegova temeljitost, znanstvena akribija, ali i oduševljenje povijesnim vrelima koja su ga poticala na nova postignuća i uspostavu veza, ne samo s hrvatskim već i s povjesničarima ostalih susjednih historiografija.

Pokojni je prof. Tóth kao znanstvenik bio izrazito kritična osoba te je s istim mjerilima pristupao ocjenama radova mladih još nepriznatih ali i već priznatih i renomiranih znanstvenika. Jedini mu je kriterij vrijedan poštovanja bio znanstvena istina, a druge je (društveni status, politički položaj, dob) s naglašenom dozom ironije znao uporabiti protiv samog kandidata, ako osnovni preduvjet (korektno odrađen zadatak) nije bio ispunjen. Zbog takvog je odnosa s ljudima znao imati problema, ali ga to nije priječilo da se u životu drži istih načela. No, i on je imao svojih "slabosti". Putovanja su bila jedna od njegovih strasti, koju je vješto zadovoljavao kombinirajući ih s akademskim obvezama. Teško je povjerovati da mu se život ugasio upravo na jednom od takvih putovanja. Njegovom je smrću mađarska, ali i hrvatska i europska

Eszter Andor – István György Tóth (ur.), *Frontiers of Faith. Religious Exchange and the Constitution of Religious Identities 1400-1750*, Budimpešta, 2001., str. 79-87; Olc and new faith in Hungary, Turkish Hungary, and Transylvania, u: Ronnie Po-chia Hsia (ur.), *A Companion to the Reformation World*, Malden, MA 2004., str. 205-220.

⁹ Riječ je o člancima: *Bosnische Franziskaner, türkische Paschas und ungarische Bischöfe – die Kirchengeschichte Türkisch-Ungarns vor dem Frieden zu Karlowitz*, u: Mirko Valentić (ur.), *Mir u Srijemskim Karlovcima 1699. godine i nove granice* Zagreb, 1999.; *Catholic missionaries as Turkish prisoners*, u: Pál Fodor (ur.), *Hungary – Turkish prisoners*, Budimpešta, 2003.

¹⁰ Usp. npr.: *Jobbágyok, hajduk, deákok* [Kmetovi, hajduci, literati], Budimpešta, 1991.; *Szent Lajos utódei* [Sljedbenici svetog Ludovika], Budimpešta, 1995.; *Mívelogy magad írást nem tudsz. Az írás térhódítása a művelődésben a korai Magyarországon* [Kako sam ne znaš pisati. Raširenost pismenosti i pisana kultura ranomodernog Ugarske i Europe], Budimpešta, 1996.; *A magyar művelődés a korai korban* [Mađarska kultura u ranonovovjekovlju] u: Kósa László (ur.), *Magyar művelődéstörténet* [Mađarska kulturna povijest], Budimpešta, 1999. i izdanje na engleskom jeziku: *Hungarian Culture in Early Modern Age*, u: László Kósa (ur.), *A Cultural History of Hungary*, Budimpešta, 1999.; *Literacy and Written Record in Early Modern Central Europe*, Budimpešta – New York, 2000.; *Milleniumi magyar történet* [Tisućljetna mađarska povijest], Budimpešta 2002. i francusko izdanje: *Mil ans d'histoire Hongroise*, Budimpešta 2003.; *Misszionáriuslevek a törökori Magyarországról és Erdélyről* [Pisma misionara o Ugarskoj i Sedmogradskoj u tursko vrijeme], Budimpešta 2005. [u tisku].

¹¹ Usp. *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627-1707)*, Ri.n – Budimpešta, 1994. No, najvažniji poduhvat objavljivanja gradiva u koje otkriva iznimno važnu ulogu Hrvata u povijesti ugarskih zemalja jest: *Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania 1572-1717*, Bibliotheca Academiae Hungariae, Fontes 4, vol. 1., Rim – Budimpešta, 2002.; isto, vol. 2., Rim – Budimpešta, 2003.

historiografija izgubila znanstvenika silne energije koji je, stekavši svojim radom najodličnije položaje u povjesničarskim krugovima, tek kanio s kolegama krenuti u ostvarivanje svojih projekata. A na znanstvenom opusu koji je ostavio u baštinu hrvatskoj historiografiji, zahvaljujemo i vrednujemo ga ocjenom *summa cum laude*.

Ivan Jurković